

Frank van Kolschooten ●

Remi

De oorlogsgeschiedenis
van twee broers

3. De dassendokter en een nephorloge

Op 10 mei 1940 wordt Eddy midden in de nacht wakker van een enorm lawaai. Zijn moeder komt zijn slaapkamer binnengestormd. Ze is in paniek en roept dat de Duitsers het land zijn binnengevallen en bommen gooien vanuit vliegtuigen. Eddy springt uit bed en Flory trekt hem mee naar de gang, waar ze hem dicht tegen zich aan drukt tegen de muur. In het oosten, waar vliegveld Ypenburg ligt, zijn explosies te horen, maar de geluiden komen niet naderbij. Om een uur of vijf houdt het kabaal even op, maar dan klinken ineens veel dichterbij gierende geluiden, geratel en lichte ontploffingen. Ze zijn afkomstig van Duitse jachtvliegtuigen die de aanval hebben geopend op vliegveld Ockenburg, vlak bij Kijkduin. In hun kielzog volgen een paar laag overvliegende transportvliegtuigen, die het huis doen trillen. Ze droppen parachutisten boven de duinen. Er komen nog meer transportvliegtuigen over, die neerstrijken op Ockenburg. Daarna zijn er langdurig beschietingen en ontploffende handgranaten te horen en ook twee keer zware bomexplosies. De sirenes van het luchtalarm op het dak van de Kijkduinschool aan de Scheveningselaan loeien onafgebroken.

De eerste radio-uitzending van die dag begint om acht uur met het voorlezen van een proclamatie van koningin Wilhelmina. Zij vertelt dat de Duitse Wehrmacht de afgelopen nacht zonder enige waarschuwing Nederland is binnengevallen, ondanks de Duitse toezegging dat Nederland wordt ontzien zolang het zich neutraal blijft opstellen. De koningin protesteert tegen deze 'schending van de goede trouw en aantasting van wat tussen beschaafde staten behoorlijk is'. Zij roept iedereen op de 'plicht' te doen. Het legerhoofdkwartier meldt dat Duitse troepen vanaf drie uur 's nachts de grens zijn overgetrokken

en dat er luchtaanvallen zijn geweest op enkele vliegvelden, maar dat de Nederlandse weermacht en afweer paraat zijn. Er zijn minstens zes Duitse vliegtuigen neergehaald en de waterlinies zijn onder water gezet om de opmars van de Duitse troepen te belemmeren.

Eddy is misselijk van angst, maar dat trekt weg als hij naar buiten mag en ziet dat alles nog overeind staat in hun straat. De burens hebben zich nu ook uit hun huizen gewaagd en bespreken opgewonden de situatie met elkaar.

Later in de ochtend zijn nieuwe beschietingen te horen en er trekken Nederlandse grenadiers vanuit landgoed Meer en Bos naar vliegveld Ockenburg. Dat wordt in de loop van de middag heroverd op de nazi's. Een deel van de Duitse troepen capituleert, een ander deel verschanst zich in de Ockenburgse bossen. Er blijven de hele dag beschietingen hoorbaar in de Kijkduinselaan, die ook de volgende dag voortduren. In de nacht van 11 mei ontsnappen de Duitsers uit het bos en keert de rust terug in de directe omgeving van Kijkduin. Het Nederlandse leger heeft ook de vliegvelden Ypenburg en Valkenburg heroverd en daarmee is de Duitse aanval op de Residentie vooralsnog afgeslagen.

Flory en Eddy maken zich grote zorgen over Maurits. Ze weten niet waar hij is gelegerd met zijn regiment en het legerhoofdkwartier geeft de dagen na de inval maar summiere informatie over de situatie in het land. De berichten maken hun wel duidelijk dat het er somber uitziet, zeker als ze horen dat de nazi's door de Grebbelinie heen zijn gebroken.

In de vroege middag van 14 mei bombarderen de Duitsers Rotterdam, op een moment dat Duitse tanks Rotterdam-Zuid al hebben bereikt. In minder dan een kwartier tijd dalen er ruim dertienhonderd bommen neer op het centrum van de stad, met een verwoestend effect: er vallen achthonderd doden en vierentwintigduizend huizen gaan verloren. Nadat de nazi's ook Utrecht dreigen te bombarderen maakt generaal

Winkelman, opperbevelhebber van het Nederlandse leger, aan het begin van de avond op de radio bekend dat Nederland capituleert. Koningin Wilhelmina en de Nederlandse regering zijn op dat moment al naar Engeland gevlucht, tot verbijstering van veel Nederlanders.

De dag na de capitulatie belt grootvader Goudekot op met het schokkende bericht dat zijn collega, met wie hij twee weken geleden nog in Kijkduin was, zelfmoord heeft gepleegd uit angst voor de nazi's. Hij wil weten of ze al iets hebben vernomen over Maurits, maar over hem is er nog geen nieuws. Flory heeft alleen gehoord dat alle Nederlandse soldaten bevel hebben gekregen om op de plek te blijven waar ze zich bevinden. Na een paar dagen komt de melding dat Maurits' regiment gelegerd is bij Bunschoten in de provincie Utrecht. Flory reist er met Eddy naartoe om hem een paar uur te bezoeken. Op 27 mei 1940 mag Maurits terug naar Kijkduin.

Het leven lijkt zijn normale loop weer te krijgen na de capitulatie, ondanks de vele Duitse soldaten op straat en de hakenkruisvlaggen die wapperen op Haagse gebouwen die de nazi's in beslag hebben genomen, bijvoorbeeld aan het Plein en rond het Binnenhof. Eddy kan een week later alweer naar de Kijkduinschool en gaat over naar de vierde klas. Na de zomervakantie eist de Wehrmacht het schoolgebouw op als kazerne en worden alle leerlingen ondergebracht in de nabijgelegen Dalton HBS aan de Aronskelkweg. Van juf Destrée leert Eddy dat schooljaar hoofdrekennen, vermenigvuldigen en delen en hij krijgt ook voor het eerst Franse les. Zij is streng, maar Eddy kan goed met haar opschieten. Als Eddy bij een vechtpartijtje een klasgenoot een blauw oog slaat, zegt ze tegen Maurits dat Eddy er goed aan doet om excuses aan te bieden aan de ouders van het jongetje, die lid zijn van de NSB. De tienjarige Eddy peinst er niet over.

De nazi's stellen vanaf de capitulatie stapsgewijs steeds meer verboden voor Joden in. Overheidsinstellingen mogen vanaf september 1940 geen Joden meer aannemen en Joden mogen ook niet meer handelen op Amsterdamse markten. Joodse kranten mogen niet meer verschijnen, behalve *Het Joodsche Weekblad*.

In oktober 1940 moeten Joodse ondernemingen zich aanmelden bij de Wirtschaftsprüfstelle, met een opgave van hun vermogen. Dat geldt ook voor de bedrijven van Abraham Gezang en Jacques Goudekot. Deze verordening bevat ook een definitie van wie als Jood geldt. Dat zijn onder meer mensen met minstens drie 'voljoodse' grootouders, waarbij een grootouder als voljoods geldt als hij lid is geweest van de Joodse kerkgemeente. Volgens deze definitie zijn Eddy, Maurits, Florry, Peggy, Lenie, opa en oma Gezang en opa en oma Goudekot allen voljoods.

De eerste maatregel waar de familie Gezang in de praktijk iets van merkt in Den Haag, is het verbod voor Joden om nog naar de bioscoop te gaan vanaf januari 1941. Ook moeten die maand personen met minstens één Joodse grootouder zich laten registreren bij het Bevolkingsregister, wat slechts enkele Joden weigeren. Een maand later volgt de oprichting van de Joodse Raad, die alle Duitse maatregelen moet helpen uitvoeren.

In februari 1941 treden de nazi's voor het eerst gewelddadig op tegen Joden. Ze pakken bij razzia's in Amsterdam 427 Joden op, van wie er maar één levend terugkeert. Uit protest tegen de jodenvervolging breekt in Amsterdam de Februaristaking uit: de trams rijden niet meer en bedrijven leggen het werk neer. Zaandam, Haarlem, Velsen, Hilversum, Bussum, Weesp, Muiden en Utrecht staken mee. In Den Haag blijven de trams rijden. De nazi's maken met geweld een einde aan de Februaristaking en fusilleren vier communistische initiatiefnemers.

In maart 1941 volgt een nieuwe vérstrekkende anti-Joodse maatregel. Alle kleine Joodse ondernemingen moeten worden opgeheven en grotere of economisch belangrijke bedrijven krijgen een niet-Joodse bewindvoerder. Dat laatste gebeurt ook met de metaalwarenfabriek van Abraham Gezang, die onder bewind komt te staan van de Duitser Johann Buchna. Jacques Goudekete kan zijn advocaten/accountantskantoor vooralsnog voortzetten, maar mag geen niet-Joodse klanten meer hebben.

Naar de radio luisteren mogen Joden ook niet meer vanaf half april 1941; ze moeten hun toestel inleveren.

In Den Haag krijgt de Joodse buurt achter het Spui na het begin van de bezetting geregeld bezoek van knokploegen van Nederlandse nationaal-socialisten. Ze beginnen vechtpartijen en bekladden Joodse winkels en gebouwen met antisemitische leuzen. In de nacht van 20 april 1941 stichtten nazi's op de verjaardag van Adolf Hitler brand in de Grote Synagoge in de Wagenstraat, waarbij de Heilige Arke, de bewaarplaats van de Thorarollen, wordt verwoest.

Vlak voor de zomervakantie ontzeggen de nazi's Joden ook nog eens de toegang tot stranden. Aan de Noordwijkselaan is het in de zomer van 1941 weer druk met logés, al zijn uitstapjes naar zee niet meer mogelijk. Eddy's nichtje Mona komt langs. Zij is de dochter van opa Jacques' zus Jeannette, die is getrouwd met arts Eliazer van Minde, die Maurits in 1928 behandelde toen hij zijn arm had gebroken na een val van de rekstok. Mona, een meisje van zestien met bruin golvend haar, behandelt Eddy niet als een kleine jongen en maakt grapjes met hem. Ze leert hem schaken en hij krijgt er geen genoeg van om partijtjes met haar te spelen. Aan het einde van de zomer ziet hij Mona met lede ogen weer vertrekken naar Amsterdam, zo gek is hij op haar.

Tante Lies Montanjees-Goudekete komt ook logeren. Zij is de dochter van opa Jacques' broer Isidore en net zo oud als Eddy's moeder. Tante Lies heeft haar zevenjarige dochter Ingrid

Peggy Goudeket en haar zoontje Peter, geschilderd door Lenie Goudeket in 1941

meegenomen, met wie Eddy ook soms speelde in Amsterdam als ze daar op bezoek gingen.

Ook Eddy's lievelingstante Lenie verblijft langere tijd in Kijkduin. Eddy kijkt mee als ze schildert in de loggia. Zij

maakt daar onder meer een stilleven van bloemenvazen, dat boven de open haard in de woonkamer komt te hangen.

Er is die zomer ook onverwacht nieuws. Flory is zwanger! Haar Utrechtse schoonzus Bep, die getrouwd is met Maurits' broer Eli (ook een Spartacus-huwelijk), vindt het onverantwoord om in deze moeilijke tijd een kind te krijgen. Flory neemt haar in vertrouwen over haar huwelijkszorgen. Ze weet dat Maurits met zijn opgewekte karakter en charme aantrekkelijk is voor vrouwen en twijfelt aan zijn trouw. Flory is nog steeds gek op haar man en wil hem voor geen goud kwijt. Ze hoopt dat de nieuwe baby hun huwelijksband versterkt.

Aan het eind van de zomervakantie maken de nazi's bekend dat Joodse kinderen in het schooljaar 1941/42 niet meer naar openbare scholen mogen. Eddy moet voortaan naar de Joodse school in de Bezemstraat 1-3, midden in de Haagse Joodse buurt rond de Nieuwe Kerk, in het centrum van de stad. Zijn oude school was op loopafstand, maar nu moet hij eerst tien minuten naar tram 2 lopen aan het eind van de Laan van Meerdervoort en dan nog een halfuurtje rijden naar het centrum van de stad. Eddy vindt het vernederend dat hij ineens naar een andere school moet dan zijn vriendjes omdat hij 'anders' zou zijn. In de eerste elf jaar van zijn leven heeft hij er nog geen moment bij stilgestaan dat hij van Joodse komaf is; het hele woord 'Jood' betekent niets voor hem en van het Joodse geloof weet hij niets af.

Er volgen nog meer anti-Joodse maatregelen. In augustus 1941 moeten Joden hun banktegoeden boven duizend gulden (nu ongeveer 7250 euro) overmaken naar de Lippmann-Rosenthal Bank, een Joodse bank die de nazi's in beslag hebben genomen. Vanaf half september komen er ook bordjes met 'Verboden voor Joden' in parken, dierentuinen, cafés, restaurants, hotels, pensions, schouwburgen, sportinrichtingen, con-

certzalen, bibliotheken en musea. Joden mogen ook geen lid meer zijn van niet-Joodse verenigingen en mogen niet meer zonder toestemming reizen of verhuizen.

Maurits moet in de herfst van 1941 weg bij zijn bedrijf, na een nieuwe anti-Joodse maatregel die ontslag van Joden vereenvoudigt. Hij zit niet bij de pakken neer en bedenkt nieuwe manieren om geld te verdienen. Eerst door het fabriceren van zeeptuimelaars, die hij in allerlei vormen maakt in de schuur achter het huis: rond, vierkant, groot, klein. Hoewel hij wel voldoende bestellingen heeft, loopt de handel spaak omdat hij onvoldoende adressen kan vinden waar hij de schenktuiten van de tuimelaars kan laten verchromen.

Maurits heeft een optimistische natuur en geeft de moed niet op. Hij stapt over naar een verwante branche: de reiniging van herendassen. Nederlanders kunnen nog maar weinig kleren kopen omdat textielgoed op de bon is. De aanschaf van een nieuwe herendas is een luxe die veel mannen zich niet meer kunnen permitteren en daarom kiezen ze voor het laten schoonmaken van hun das. Maurits

adverteert op 4 oktober 1941 voor het eerst in *Het Vaderland* voor zijn nieuwe firma Bodas, een 'dassendokter' voor het chemisch reinigen of 'onzichtbaar' repareren, met afhaaldienst en afgeefadressen in de Nicolaïstraat en de Wilhelminastraat. Origineel is het concept niet, want een paar maanden daarvoor is in Den Haag al de firma

Basdo van start gegaan, de 'dassenredder'. Hoewel Maurits' Bodas met 40 cent per das een dubbeltje duurder is dan de concurrent, beginnen de klanten zich na enkele dagen te melden en na een maand ligt het huis aan de Noordwijkselaan vol stropdassen waaraan met veiligheidsspelden adresbriefjes zijn

**OUDE
HEERENDASSEN**
(vuul of sleetsch) brengt
„BODAS”
ALS NIEUW TEBUG à f0.40.
BELT 39.67.74
of bezorgt Vondelstraat 61, Beuk-
straat 48, Resedastraat 46, Nicolai-
straat 43 en Wilhelminastraat 125.

vastgemaakt. De schuur wordt te klein en Maurits huurt een kantoor aan de Bilderdijkstraat, waar hij schoonmaakmachines kan neerzetten. Op zeker moment zijn er zeven mensen aan de lopende band stropdassen aan het reinigen. Ook zet hij filialen in andere Nederlandse steden op, die op provisiebasis dozen vol vieze dassen naar Den Haag sturen. De firma Bodas bedient de Nederlandse man van Groningen tot Den Helder, en van Heerlen tot Middelburg. De maatregelen tegen Joodse bedrijven omzeilt Maurits door Bodas op naam van zijn boekhouder te zetten.

De winter van 1941-1942 is zeer streng. Op 22 januari 1942 wordt er voor het derde achtereenvolgende jaar een Elfstedentocht gereden. Op 27 januari 1942 wordt in Winterswijk zelfs het landelijk kouderecord gebroken met een temperatuur van minus 27,4 °C. Er valt ook veel sneeuw, op sommige plekken wel veertig centimeter. Door brandstofgebrek zijn de huizen moeilijk warm te stoken en mensen houden noodgedwongen hun jas aan in bed. Pasgeboren baby's lopen vergroot risico op longontsteking door deze bittere kou. Flory bevalt op 29 januari 1942 in het ziekenhuis en komt een week later met de taxi naar huis. Het tuinhek gaat moeilijk open door de nog altijd hoge sneeuw. Eddy ziet zijn moeder door de sneeuw naar de voordeur lopen met in haar armen zijn nieuwe broertje, die in een blauw dekentje is gewikkeld om hem tegen de kou te beschermen. Het jongetje heeft de namen Koenraad Huib gekregen, Koentje.

Eddy is nieuwsgierig hoe zijn broertje eruitziet, maar heeft ook gemengde gevoelens. Elf jaar lang heeft hij zijn ouders voor zichzelf gehad, maar de laatste tijd gaat het alleen maar over de baby. In de weken die volgen probeert hij de aandacht naar zich toe te trekken met onmogelijk gedrag. Uiteindelijk legt hij zich neer bij de nieuwe situatie. Koentje krijgt er niets van mee, die slaapt veel en huilt opvallend weinig.

Flory met Koentje in Kijkduin, zomer 1942

Intussen blijven de nazi's de ene anti-Joodse maatregel na de andere introduceren om Joden te isoleren, te beperken in hun bewegingsvrijheid en grip te krijgen op hun bezittingen. In de persoonsbewijzen die alle Nederlanders boven veertien jaar verplicht altijd bij zich moeten dragen, zetten de nazi's bij Joden vanaf half januari 1942 twee stempels met grote zwarte J's. In maart komt een verbod om vervoermiddelen te bezitten of besturen; eigen meubels verkopen mag ook niet meer. Trouwen met niet-Joden wordt verboden en buitenechtelijke seksuele omgang van Joden met niet-Joden is voortaan strafbaar.

Begin mei 1942 nemen de nazi's de volgende vernederende maatregel: Joden, ook kinderen vanaf zes jaar, moeten voortaan een Davidster met het woord 'Jood' erop goed zichtbaar op hun kleding dragen. Deze geel-zwarte zeshoekige sterren moeten ze zelf kopen, voor 4 cent per ster en inlevering van een distributiebon voor textiel.

Eddy voelt zich na de invoering van de Jodenster nog meer apart gezet. Hij heeft het idee dat de winkeliers vanaf nu met andere ogen naar hem kijken en wil niet meer naar de kapper als zijn moeder zegt dat zijn haar te lang is. Op school heeft de juf verteld over melaatsen die in de Middeleeuwen met een bel moesten rondlopen om burgers te waarschuwen dat er iemand met een

Davidster (foto Bevrijdingsmuseum Zeeland)

besmettelijke ziekte aankwam. Met die Jodenster op voelt hij zich zo'n melaatse. In de tram op weg naar school ziet hij medepassagiers gluren naar zijn ster. Hij houdt zijn schooltas tegen zijn borst gedrukt, de hele lange weg vanaf het beginpunt van de tram bij de Grote Kerk via de Passage naar de Bezemstraat. Hij vindt de tocht elke dag opnieuw onverdraaglijk en zit verdoofd in de klas. Alle lessen gaan langs hem heen. Thuis is er vaak geen land met hem te bezeilen.

Maurits betreft Eddy wat meer bij zijn bedrijf. Het kantoor van Bodas ligt op de terugweg van de Joodse school naar Kijkduin en daarom kan Eddy in de namiddag helpen bij de aflevering van de herboren dassen. Hij stopt elk dubbeltje dat hij per das krijgt in een spaarpot, die hij op kantoor laat staan. Na een paar weken zit daar al vijf gulden in. Hij wil zijn spaargeld gebruiken om zijn vader op diens verjaardag te verrassen met een polshorloge dat hij in een winkeletalage heeft zien liggen. Als Eddy het wil kopen, blijkt zijn spaarpot tot zijn verdriet te zijn leeggeroofd. Wie de dief is, blijft een raadsel. Maurits vult het geld aan uit de kas. Als Eddy het horloge op de verjaardag

aan zijn vader geeft, zien zijn ouders meteen dat het een waar- deloze aankoop is en zeggen ze dat hij zijn geld moet terug- vragen omdat de winkelier hem heeft bedrogen. Eddy is diep teleurgesteld, hij had het nog wel zo goed bedoeld.

Een andere domper is dat Eddy in juli 1942 moet stop- pen met pianoles bij de buurvrouw, omdat Joden niet langer bij niet-Joden op bezoek mogen gaan. Troost put hij uit het helpen van zijn moeder bij het plukken van de grote rode bes- sen van de struiken in hun achtertuin. Daar zit zij vaak met Koentje in de kinderwagen.

Voor afleiding zorgt ook de inwoning die zij die zomer on- verwacht krijgen. Een oud-collega van Maurits, Nathan Go- bets, moet ineens zijn huis uit met zijn vrouw Jettie en dreigt op straat te belanden. Maurits biedt het orthodox-Joodse echtpaar aan om tijdelijk in een van de slaapkamers te komen wonen. Eddy slaat nieuwsgierig hun rituelen gade. Bij zijn ochtendgebed draagt Nathan een talles, een breed wit gebeds- kleed, over zijn schouders en rug. En op vrijdag legt Nathan een gevlochten sjabbatsbrood op een zilveren schaal en bedekt het onder een wit servet, tot het tijd is voor de sjabbatsviering.